

УДК 378.147

О.В. Ревенко,
вихователь,
Херсонський
політехнічний
коледж
Одеського
національного
політехнічного
університету

В.О. Гурба,
студент,
Херсонський
політехнічний
коледж
Одеського
національного
політехнічного
університету

МОЯ МАЛА БАТЬКІВЩИНА (ХЕРСОН – СТОЛИЦЯ ТАВРІЙСЬКОГО КРАЮ)

О.В.Ревенко, В.О. Гурба. Моя мала Батькі-вщина (Херсон – столиця Таврійського краю). В статті дається короткий історичний опис заснування м. Херсона та портретні харак-теристики історичних діячів, які внесли свій вклад в історію міста.

O.V. Revenko, V.O Gurba. My small Motherland (Kherson – is the capital of Tavriya region). This paper provides a brief historical description of the founding of Kherson and features portraits of historical figures who have contributed to the city's history.

Вступ. Великий, складний шлях пройшла Херсонщина за роки свого становлення. Давня й героїчна її історія. На землях Херсонщини, у пониззях Дніпра-Славутича, тривалий час точилася жорстока боротьба проти загарбників. Остаточне визволення краю від ворожого панування відбулося наприкінці XVIII ст. З цього часу розпочався економічний, культурний, господарський розвиток краю. Будуються міста та розвивається торгівля.

В статті розповідається про заснування міста Херсона, його будівничих та історичне значення для Таврійських земель.

Це мальовниче і прекрасне місто, що стоїть на річці Дніпро у південній Україні і є перлиною цих земель.

Херсон розташований на правому березі Дніпра. Місто ділиться на три адміністративні райони - Дніпровський, Комсомольський, Суворовський; займає площу 71 км². Місто має 553 проспекти та вулиці загальною протяжністю 647 км .

Матеріали дослідження. Крізь роки та долі... Територія сучасного Херсона була заселена з давніх часів. Виявлені в різних районах міста поховання та речові знахідки свідчать про перебування тут людини вже в епоху міді та бронзи.

У IV-V ст. до н.е. по території, зайнятої сучасним Херсоном, кочували скіфи, а на рубежі нашої ери - сармати. Пізніше, в період Київської Русі (IX-XII ст.) по Дніпру, повз майбутнє місто, проходив шлях "із варяг у греки", який слов'яни використовували в торгових цілях. На Великому Потьомкінському Острові було слов'янське поселення .

У 1737 р. на місці нинішнього Херсона з'явилося російське укріплення Александр-Шанець, побудоване в ході російсько-турецької війни 1735-1739 рр. Під час іншої російсько-турецької війни (1768-1774) в Александр-Шанці розміщувалося до 100 кіннотників. Після цієї довгої війни був підписаний Кючук-Кайнарджийський договір, за яким Росія отримала вихід до Чорного моря. До неї відійшли землі між Дніпром і Південним Бугом. Проте становище тут залишалося вкрай напруженим - були потрібні термінові заходи по зміцненню безпеки південних кордонів країни.

18 червня 1778 Катерина II видала наказ Новоросійському генерал-губернатору Г. О. Потьомкіну ((13 (24) вересня 1739, Чижово — †5 (16) жовтня 1791) — російський державний і військовий діяч, дипломат, генерал-фельдмаршал (з 1784), князь, прозваний запорізькими козаками прізвиськом Гриць Нечеса.), в якому наказувала знайти в гирлі Дніпра місце для будівництва гавані і верфі і найменувати це місце Херсоном. Так було засновано місто, назване по імені давньогрецької колонії Херсонес (в середні віки - Херсон), яке відіграло у свій час значну роль в історичних долях Північного Причорномор'я: **«Место сие повеливаем называть Херсоном».**

Рис.1. Засновник міста Херсона – Г. О. Потьомкін.

Рис.2 Один із заставників і будівників Херсона генерал І. А. Ганнібал

Іван Ганнібал. 25 липня 1778 року головним будівничим «новозаводимого на Дніпре при урочище Александровском Шанце города Херсона с надлежащими укреплениями, и в оном верфи и адмиралтейства» був призначений генерал-цейхмейстер І. А. Ганнібал. Через декілька місяців він по-відомляв, що 19 жовтня закладено фортецю і місто, а також два корабельні еллінга.

Основний тягар робіт щодо спорудження фортеці ліг на війська місцевого гарнізону. У 1787 році тут розміщувалося 8 полків і 12 майстрових рот. До Херсона з Петербурга та Олонецької губернії прибуло близько 1000 корабельних теслярів. Поряд з вільнонайманими робітниками працювало багато каторжан.

Будівельникам доводилося споруджувати фортецю і місто у надзвичайно тяжких умовах. Болотний ґрунт, незвичне вологе повітря, неякісна вода і їжа, відсутність пристосованого житла приводили до тяжких захворювань.

Олександр Суворов. 1787 року до Херсона приїхав О. В. Суворов. Під його командуванням війська Херсонського корпусу повинні були обороняти Херсонсько-Кінбурнський район. О. В. Суворов оглянув район майбутніх військових дій, в тому числі Херсонську фортецю, підступи до міста та вжив заходи щодо їх укріплення. Досвідчений полководець та стратег Суворов підготував фортецю до оборонних дій і отримав перемогу над турками у битві під Кінбурном, за що був нагороджений орденом Андрія Первозванного. Після війни, в 1792 році О. В. Суворов був призначений начальником військ Катеринославського намісництва. Свою штаб-квартиру О. В. Суворов розмістив в Херсоні та продовжував удосконалення укріплень цього стратегічного району. В кінці 1794 р. Суворов був переведений в інший район Російської імперії.

Рис.3 О.В. Суворов

На вулиці, яка носить ім'я великого полководця, зберігся будинок (№ 1а), в якому Суворов проживав в 1792-1794 рр. Будинок був побудований на початку 80-х років XVIII ст. На ньому встановлена меморіальна дошка.

На початку вулиці, яка носить ім'я прославленого воєначальника, встановлено пам'ятний бюст, біля якого завжди багато туристів.

Рис.4 Ф. Ф. Ушаков.

Ф. Ф. Ушаков. Разом з Херсонською фортецею піднімались вгору мачти перших кораблів, будівництво яких здійснювалося під керівництвом Федора Федоровича Ушакова. 1783 р. сюди прибули з Балтики моряки, з яких мали комплектувати екіпажі кораблів. Серед них була команда, що на чолі з капітаном II рангу Ф. Ф. Ушаковим будували кораблі. В цей час у місті спалахнула епідемія чуми. Ф. Ф. Ушаков доклав багато сил і енергії, щоб загасити тяжку хворобу. У 1784 р. епідемію чуми було ліквідовано. Восени того ж року судна, побудовані в Херсоні, перебазувалися у Севастополь. Відбув туди і «Святий Павло» під командуванням Ф. Ф. Ушакова, тоді вже капітана I рангу.

За військово-стратегічними поняттями в першу чергу споруджували фортецю та адміралтейство. На плані Херсона, який склав інженер-полковник Герман, показані майбутні фортеця та адміралтейство, в західній частині якого нанесені «развалины Александровского Шанца». По обидві сторони фортеці в прибережній частині умовно окреслені території, обмежені «линіями для форштадтов», «земленки для полков» і «землянки для различных команд».

Через півроку була закладена верф, на якій в травні 1779 р. почали будувати корабель «Слава Екатерины» - первісток майбутнього Чорноморського флоту.

П Л А Н
ХЕРСОНСКОЙ КРЕПОСТИ
по состоянию на 1825 год

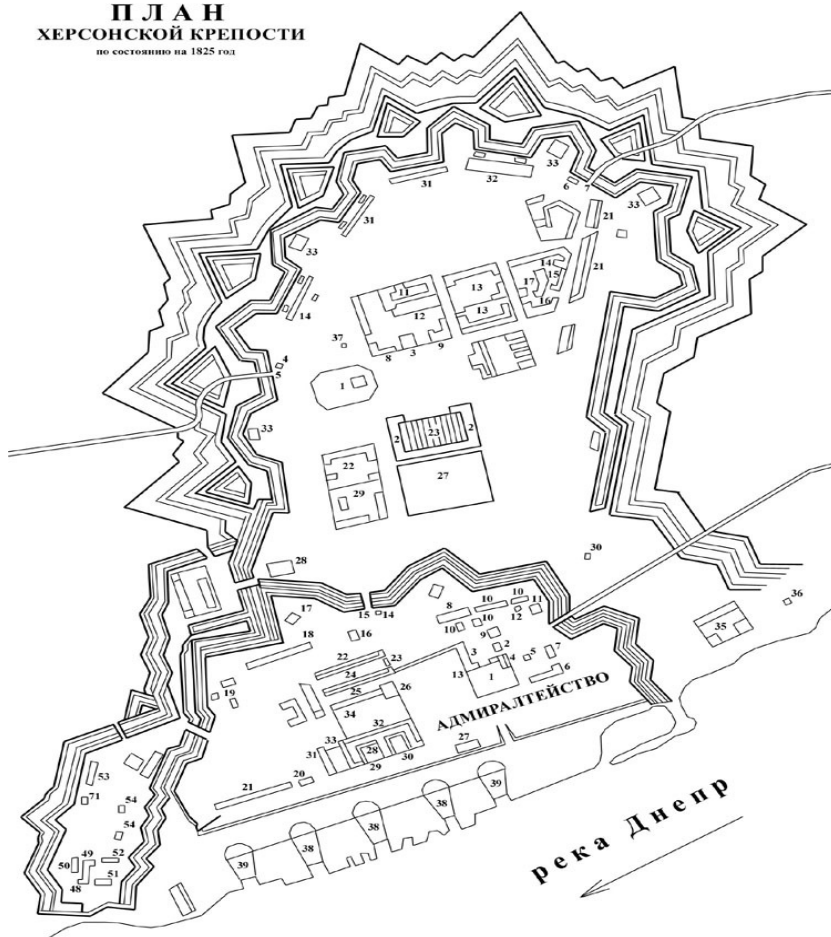

Рис.5 План Херсонської фортеці

Це і є Херсонська фортеця або перші контури майбутнього міста. «Кое-что осталось от старого Херсона, и хочется эту уютную старину запечатлеть, так как пройдет еще несколько лет – исчезнет и она... Нужно напомнить о том, что было, описать то, что есть ...» - так писав на початку минулого століття відомий краєзнавець і бібліофіл Сергій Сільвановський.

Історія фортечних воріт

Потрапити до фортеці можна було через двоє воріт – Очаківські та Московські, які залишились до нашого часу. За виглядом та величавими розмірами вони нагадують давньоримські триумфальні арки.

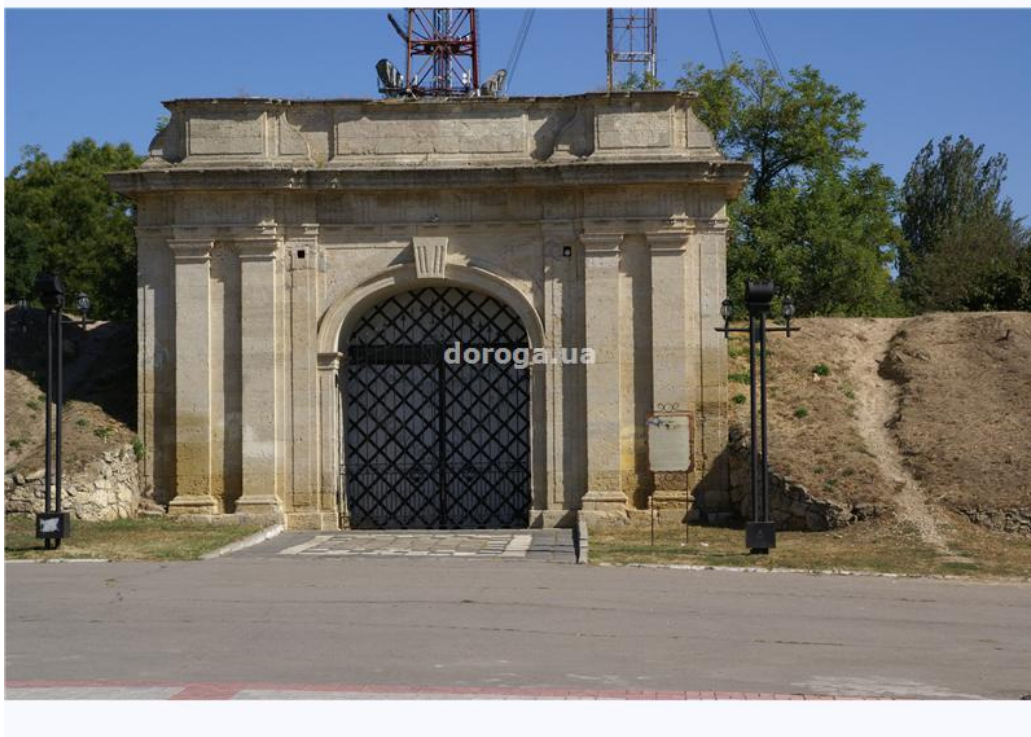

Рис. 6 Московські ворота

Як і у будь-якому місті, яке повне людей, тут змінюються покоління, нові люди та долі приходять на зміну старим, але вулиці пам'ятають все. То ж давайте і ми заглянемо у їх спогади.

Вулиця Перекопська.

Вона знаходиться в Суворовському і Дніпровському районах, з'єднує проспект Ушакова з Кіндійським шосе. На цій вулиці, біля валів фортеці кінця XVII ст., знайдено поховання епохи бронзи.

У 80-х роках XVII ст. на місці нинішньої Перекопської вулиці стояли солдатські казарми і землянки. План міста 1792 р. Фіксує, що східніше від фортеці знаходились чотири квартали «обивательських споруд».

До середини XIX ст. довжина вулиці, що отримала назву Базарної, збільшилася вдвічі; на початку XX ст. тут нараховувалося 13 кварталів. Подальшому росту вулиці в західному напрямку перешкоджали вали колишньої фортеці, тому в 1907 р. почалася їх нівеліровка, яка продовжувалася до 1918

року Сучасну назву вулиця носить з 1927 р., але остаточно вона сформувалася після Великої Вітчизняної війни. Вулиця межує з парком імені Ленінського комсомолу.

Далі по маршруту Дім офіцерів і стадіон «Спартак». Недалеко іще один стадіон – «Кристал» на 25 тис. місць. Навпроти нього знаходиться будівля кіноконцертного залу «Ювілейний» на 1700 місць.

Рис. 7 Херсонський арсенал

Потім по маршруту йде пам'ятник архітектури кінця XVII ст. – дві споруди арсеналу Херсонської фортеці, побудованих в стилі класицизму по проекту архітектора Ванрізанні. «Збройна палата в Херсоні» була закладена у 1784 р. 8 серпня, про що свідчить напис на мідній закладній плиті. Фасади цих споруд з шестиколонними портиками тосканського ордену і вінчаючими їх фронтонами вихо-

дять на вул. Перекопську, Раніше між будівлями був в'їзд в арсенал.

В 1905 р. споруду колишнього арсеналу пристосували під каторжну буцегарню.

Східний корпус колишнього арсеналу з 1959 р. займає телецентр. Навпроти, через дорогу, виситься 157-метрова телебашта, збудована в 1958 р. Зі сходу до телецентру примикає нова споруда, де розміщується радіоцентр обласного комітету по телебаченню і радіовіщання.

Від вулиці відступає в глибину Катеринівський собор – пам'ятник архітектури. Це творіння Великого архітектора Н.Е. Старова. Будувався собор з 1786 р. У цьому соборі знаходиться могила князя Г. О. Потьомкіна.

На Перекопській є будинок № 18, який відмічений двома меморіальними дошками. З 1905 по 1937 рр. тут жив український поет і прозаїк Н. Ф. Чернявський. В 1903 р.

Рис.8 Катеринівський собор

його гостем був письменник і революційний демократ М. М. Коцюбинський.

Поруч, в буд. № 164 в 1977 р. поселилося найстарше в місті медичне училище.

Навпроти будинку № 171 в 1965 р. встановлений гранітний пам'ятник 295 і 49 стрілецьких Херсонських дивізій. На цій вулиці з 1963 р. стоїть Херсонський консервний комбінат. На території комбінату в 1975 р. встановлений пам'ят-

ник з іменем 51 робітника підприємства, які загинули на фронтах Великої Відчизняної Війни. Є тут і ще один пам'ятник – автомашина на постаменті, а саме автомобіль ЗИС-5 випуску 1940 р.

Проспект Ушакова

Проспект знаходиться в Суворовському районі і з'єднує берег Дніпра із залізничним вокзалом. Забудова магістралі йшла з півдня на північ. У XIX ст. проспект носив назву вул. Поштової. В 1890 р. вулиця стала називатися Говардовською, однак за традицією навіть в офіційних документах іще довго звалася Поштовою.

З 1947 р. – це проспект, що носить ім'я прославленого адмірала Ф.Ф. Ушакова. Магістраль до кінця сформувалася в 50 - 70-х роках ХХ ст.

На території проспекту знайдено сарматське поховання доби перших віків до нашої ери.

На розі просп. Ушакова і вул. Перекопської на початку XIX ст. стояла одноповерхова будівля морехідного училища. У 1920 р. це училище стало технікумом. 11 років потому був збудований 3-поверховий корпус, спалений гітлерівцями в часи війни. В 1944 р. морехідне училище в Херсоні відродилося, для нього в 1953 р. була збудована перша будівля.

Своєрідним учбовим класом для курсантів училища був тримачтовий парусно-моторний барк «Товарищ», на якому вони проходили практику. Барк – учасник багатьох радянських фільмів, таких як «Алые паруса», «Капитан Немо».

На проспекті Ушакова в 1967 р. встановлено пам'ятник адміралу Ф. Ф. Ушакову.

Завершимо спогад біля пам'ятника англійському публічному діячу і гуманісту Джону Говарду. В Херсон Говард прибув у жовтні 1789 р. під час російсько-турецької війни. Лікар-практик він безкоштовно лікував міщан від тифу. Захворів і помер в січні 1790 р. Обеліск «Сонячний годинник» створений у 1818-1820 рр. по проекту архітектора В. П. Стасова на могилі Дж. Говарда.

Проспект Ушакова – головний проспект в місті. Його не перетинає жодна вулиця. Вони лише беруть початок від нього, ідучи на схід і захід.

Вулиця 40 років Жовтня

Знаходиться в Суворовському і Дніпровському районах і з'єднує вулиці 295-ї Херсонської дивізії і Поповича. Магістраль почала формуватися у другій половині XIX ст., отримавши назву Бериславської, так як в кінці її починалася дорога на місто Берислав. Сучасну назву вулиця отримала в 1957 р. З її назви зрозуміло, в честь якої події це сталося (перемога Великої Жовтневої революції 1917 р.).

В 50 – 60-х рр. ХХ ст. тут вирости 5-ти поверхові будинки. До цього вулицю складали індивідуальні будівлі, що межували з городами і пустками. З кінця 60-х років вулиця 40 років Жовтня стала вулицею студентів.

В 1966 р. тут були збудовані учбовий корпус (№ 23) і гуртожиток (№ 21) машинобудівного технікуму (нині Херсонський політехнічний коледж).

В 1978 р. завершилося будівництво нових учбових будівель Херсонського педагогічного інституту ім. Н. К. Крупської (буд. № 27) (нині Херсонський Державний Університет). Крім аудиторного, ХДУ володіє лабораторним корпусом, обчислюваним центром; через дорогу знаходиться 9-ти поверховий гуртожиток.

Висновки. Йдуть роки. Місто росте і розширює свої кордони. Будівництво ведеться за сучасними технологіями, що дає можливість значно збільшувати житлові площі.

Як і жителі інших міст нашої країни, херсонці дбайливо зберігають пам'ять про тих, хто залишив слід в історії рідного міста - їх іменами названі вулиці і проспекти, парки та сквери, в честь них встановлюють пам'ятники, відзначають меморіальними дошками місця їх перебування. У назвах вулиць відображена більш ніж двохсотлітня історія міста. Це - вулиця Суворова та проспект Ушакова, вулиці Т. Шевченка, Шолом-Алейхема, Пушкінська, Д. Бедного, В. Маяковського, вулиці Комунарів, Радянська, Іллі Кулика, генерала Видригана, проспектів 200 років Херсона та адмірала Сенявіна, вулиць Покришева і академіка Тарле, Івана Вазова, Димитрова, вулиці Потьомкінська (К.Маркса), Соборна та Грецька (вул.Леніна) ...

Кожна вулиця, кожна площа - це визначна рисочка в образі міста. Є серед них і такі, які можуть розповісти про вузлові моменти всього міста. Саме вони - вулиці Херсона, пам'ятають минуле і знають сьогодення.

Література

1. Афанасьєв-Чужбинський, О. С. Подорож у Південну Росію [Текст] / Олександр Степанович Афанасьєв-Чужбинський. - Т. 1. - СПб, 1863. - 248 с.
2. Маркевич, М. А. Історія Малоросії (Записки Полуботка) [Текст] / Микола Андрійович Маркевич, М., 1842. - С. 45
3. Горшкевич, В.И. Летопись музея Херсона за 1909-1910 гг. [Текст]. - Херсон, 1910. - 20 с.
4. Костюк, Л. І., Ракович, В. Ф., Ратнер, І. Д. Херсон. Вулиці пам'ятають: Путівник [Текст].- Сімферополь: Таврія, 1987. - 112 с., 16 л. іл.